

SZILÁGYI MAGDOLNA

KÉSŐ CSÁSZÁRKORI BULLÁK ÉS AMULETTKAPSZULÁK
AZ AQUINCUMI MÚZEUMBAN

Ásatási beszámolók, temetőpublikációk alapján 17 dunántúli lelőhelyről – zömmel sírokból – csaknem száz római kori amulettkapszulát ismerünk (1. kép).¹ Leggyakoribb a lapított gömb alakú kapszulával és egyetlen függesztőfüllel ellátott típus (Kat. A). Ezeket a hosszúkás amulettkapszuláktól való megkülönböztetésképpen a továbbiakban bulláknak² nevezzük. A bullák már a 2. században felütköztek Pannoniában, ám – részben a hamvasztásos rítusnak köszönhetően – e korai példányok nem nagy számban maradtak fenn.³ A 3. századból már lényegesen több bulla ismert, s viseletük a római kor végéig nyomon követhető egész Pannonia területén. A két-három függesztőfüllel ellátott hosszúkás amulettkapszulák (Kat. B) a bullákhoz képest később, a 3. században jelentek meg Pannoniában. A közép- és késő-avarokori emlékműanyagból szintén ismerünk hosszúkás kapszulákat (s hozzájuk képest elenyésző számban bullákat), melyekhez bizánci kapcsolataik révén juthattak az avarok.⁴

Noha a bullák és hosszúkás amulettkapszulák vallás- és orvostörténeti vonatkozásban egyaránt jelentőséggel bírnak, a magyarországi múzeumokban őrzött példányok felgyűjtése, és előfordulásuk feltérképezése mindezekig nem történt meg. Egyedül Intercisa esetében került sor a bullák önálló tárgytípusként történő katalogizálására és sok

szempontú elemzésére.⁵ A fenti okok alapján az Aquincumi Múzeumban őrzött bullák és amulettkapszulák elemzésével, valamint lelőköörülményeik értékelésével igyekszem hozzájárulni e tárgytípusokról alkotott ismereteink teljesebbé tételéhez. Emellett az eddig közlésre került dunántúli lelőhelyű példányok áttekintése révén szeretnék összehasonlító adatokkal szolgálni a dolgozat és az újabb kutatások számára.

Az Aquincumi Múzeum gyűjteményében található bullák (Kat. A/2–25; 3–15. kép) kapszulája többnyire kör alakú, de előfordul az ovális és tojásdad forma is. Átmérője 1,4–2,5 cm. A függesztőfül többnyire rövid és széles (0,3–0,4×0,9–1 cm). A 2 cm-nél nagyobb átmérőjű kapszulával rendelkező darabok esetén előfordul hosszú és keskeny (0,8×0,5–0,6 cm) szalagfül is. Rendszerint egyetlen fémlemezről alakították ki őket úgy, hogy a piskóta alakúra kivágott fémlapot a domborítást és az esetleges díszítést követően kettéhajlították. A középső elvékonyodó részből lett a függesztőfül, a kapszulát a két illeszkedő konkáv lemez képezi (3–5., 7–10., 14. kép). Nem példa nélküli azonban a két darabból készült bulla sem, ahol a függesztőfüleket szegecs segítségével fogták össze (6. 13. kép). A kapszula belsejébe általában vászonba csavart növényi részeket, vagy illóolajjal átitatott textildarabot helyeztek.⁶ Végül háromféleképpen zárhatták össze a kapszula széléit. Az egyenes peremű kapszulákat (a) forrasztással (5., 7., 9. kép), vagy (b) rombusz alakú fémkapcsok segítségével (10. kép) rögzítették egymáshoz. Leggyakrabban azonban (c) a kapszula előlapjának peremét fűrészfogszerűen alakították ki, s az apró fogacskákat egyszerűen a hátlap peremére hajtogatták (3., 4., 12. kép).

Az Aquincumból származó három hosszúkás amulettkapszula (Kat. B/1–3; 16–18. kép) mind-

¹ A publikált pannoni bullák feldolgozása szakdolgozat részeként elkészült, s a CEU-ELTE Középkori Könyvtárban kézirat formájában megtekinthető: SZILÁGYI Magdolna: The Meaning and Use of Bullae in Late Classical Pannonia in Their Imperial Context. Bp., 2004.

² A bulla szó jelentése eredetileg vízbuborék, majd innen számos gömb illetve kör alakú tárgy (pl. bútor darabokat, ládát, ajtószárnyat díszítő szegfejek, övek kerek szegecsei, gyermekek lapított gömbszerű amulettkapszulája) megnevezésére használták a rómaiak. ERNOUT-MEILLET I. 78, s.v. „bulla”; DAREMBERG-SAGLIO I. 754, s.v. „bulla”; TLL II. 2241–2242, s.v. „bulla”.

³ Aquincum környékéről három 2. századi bulla került elő (Kat. A/1, 17, 20), 2–3. századi példányok ismertek Brigetio (Kat. A/28–30), Majs (Kat. A/77), Solymár (Kat. A/78) lelőhelyekről.

⁴ PÁSZTOR 1986. 129–133, 12–14. kép; VIDA 2002. 183, Taf. 9.

⁵ ALFÖLDI 1957. 444–445, 454–455; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 99–107.

⁶ Kivéteklént említendő az a 2. századi, közelebről meg nem határozható aquincumi lelőhelyről származó bulla, amely egy görög feliratú ezüstlapocskát, és egy Traianus érmét foglalt magában (Kat. A/1).

egyike aranyból készült.⁷ Alakjuk henger illetve hatoldalú hasáb, hosszuk egyenként 2,3, 3,1 és 7,4 cm. A lemezből hajlított kapszulák egyik végére fémelemez forrasztottak, belsejüket fehér pasztával töltötték ki, majd másik végüket is fémelemezrel zárták le.

ANYAGUK ÉS DÍSZÍTÉSÜK

Az Aquincumi Múzeum gyűjteményéből 17 bronz és 2 arany bullát, valamint 3 arany amulettkapszulát

sikerült megvizsgálnom.⁸ Habár a pannoniai emlékanyagban nem ismeretlenek az ezüsből készült bullák és amulettkapszulák sem,⁹ Aquincumból nem került elő ilyen. Az 1. táblázat alapján igazolható – s, a teljes pannoniai emlékanyagra helytálló¹⁰ – megfigyelés, hogy a nemesfémből készült bullák és hosszúságú kapszulák függesztőfüle, (s olykor a kapszula is) bordákkal, granulációval, vagy gravírozással díszített. Az arany és ezüst példányok tehát mind anyaguknál, mind díszítésüknél fogva ékszereknek

Kat.	Anyag		Kapszula			Függesztőfül		
			Forma		Átmérő			
	Arany	Bronz	Hosszú	Kerek		Hossza	Szélessége	Bordázott
B/1	•		•		–	0.4	0.2	•
B/2	•		•		–	0.8	0.2	•
B/3	•		•		–	0.5	0.2	•
A/6	•			•	2.0	0.5	0.5	•
A/7	•			•	1.6	0.6	0.4	•
A/22		•		•	2.4	1.5	0.7	
A/24		•		•	2.2	0.4	0.9	
A/23		•		•	2.1×3.8	0.8	0.9	
A/20		•		•	2.1	–	0.2	
A/16		•		•	2.0	–	0.9	
A/25		•		•	2.0	–	–	
A/8		•		•	2.0	0.4	1	
A/17		•		•	2.0	0.8	0.6	
A/21		•		•	1.9	–	0.6	
A/12		•		•	1.9	0.5	1	
A/19		•		•	1.6	0.3	0.9	
A/3		•		•	1.6	0.7	0.5	
A/9		•		•	1.4	0.3	0.1	

1. táblázat. Az aquincumi bullák és hosszúságú kapszulák anyaga, formai jellemzői

Kat.	Összetétel				
	Cu	Fe	As	Ag	Sn
A/20	91.5	0.41	0	0	7.9
A/23	99.1	nyomokban	0.7	nyomokban	0
A/25	94.5	0.2	nyomokban	0	5.2

2. táblázat. Három aquincumi bronz bulla anyagvizsgálatának eredménye

⁷ A pannoniai emlékanyagban találunk arany (Kat. B/5, 6, 14), ezüst (Kat. B/4, 8) és bronz (Kat. B/7, 10, 11, 12, 13, 15) példányokat is.

⁸ A bronz bullák száma egész Pannoniában messze meghaladja a nemesfémből készült példányokét: 17 különböző pannoniai lelőhelyről származó 79 db bulla között 72 bronz, 4 arany és 3 ezüst példányt találunk. Az Intercisából származó 39 db bulla között például 38 bronz és 1 ezüst darab szerepel.

⁹ Ezüsből készült bullák Intercisa (Kat. A/57), Majs (Kat. A/77), és Tricciana (Kat. A/80) lelőhelyekről kerültek elő. Hossz-

szűk ezüst amulettkapszulákat találtak Arrabona (Kat. B/4), és Mursella (Kat. B/8) területén.

¹⁰ Díszített bullák és hosszúságú kapszulák Pannoniából: csillag motívummal díszített ezüst bulla Triccianából, (Kat. A/80), arany bulla bordás függesztőfülű a kői 5. sírból (Kat. A/74), Silvanus feliratú hatszögletű aranykapszula Arrabonából (Kat. B/5), bordázott fülű hosszúságú ezüstkapszula Mursellából (Kat. B/8), granulációval díszített hengeres aranykapszula Sopianae-ből (Kat. B/14).

tekinthetők, melyek egyszersmind tanúskodtak viselőjük előkelő vagyoni helyzetéről. Megjegyzendő továbbá, hogy Plinius feljegyzése szerint a rómaiak az aranyról úgy tartották, megvédi a gyermekeket a rontástól.¹¹ Nem kizárt tehát, hogy az aranyból készült bullák és hosszúkás kapszulák már anyaguk révén is amulettnek minősültek. (1. táblázat)

kisebb mennyiségben előforduló többi elem (vas, arzén, ezüst), bizonyosan kohósítás során került a bronzba. A vizsgált minták fémanyaga összességében megfelel a bronzlemezből kialakított római kori tárgyak összetételének, s nem tartalmaznak olyan fémeket (pl. arany, ezüst), amit bajelhárító céllal tudatosan használtak volna ötvözésre.¹³

Kat.	A temetkezés jellemzői			A kapszula előfordulása	Idő
	Rítus	Típus	Irányítás		
A/6, B/1	csontváz	kőkoporsó	Ny-K	bal vállnál	3. sz.
A/7, A10, A/11, B/3	csontváz	kőkoporsó	É-D	nyaknál	3. sz.
B/2	csontváz	kőkoporsó	?	?	3. sz.
A/12	csontváz	téglasír	É-D	?	4. sz.
A/18	csontváz	kőkoporsó	ÉNy-DK	bordák alatt	4. sz. közepe
A/19	csontváz	kőkoporsó	ÉK-DNy	nyaknál	4. sz. közepe
A/20	hamvasztás	szórt hamvas; égett, vakolt sírfal	?	-	2. sz. első harmada
A/21	hamvasztás	szórt hamvas; égés nélküli, vakolatlan sírfal	?	-	?
A/22	hamvasztás	szórt hamvas; égett, vakolt sírfal	?	-	3. sz. első harmada
A/23	csontváz	egyszerű földsisír	K-NY	jobb vállnál	4. sz.
A/24	csontváz	téglasír	K-NY	nyaknál	4. sz.
A/25	csontváz	egyszerű földsisír	ÉK-DNY	a jobb felkar és alkar hajlatában	3-4. sz.

3. Táblázat. A bullák és hosszúkás kapszulák lelőköri körülményeinek összehasonlító táblázata

A bronzból készült bullákat anyaguk, apró méretük és egyszerűségük miatt, aligha hordhatták előkelő társadalmi vagy vagyoni állapotra utaló ékszerként. Meg kellett vizsgálnunk tehát, hogy anyagukban található-e olyan fém, ami a bullák mágikus szerepére utalhat. Próbaképpen három késő római kori példányt röntgenemissziós elemzésnek vetettünk alá.¹² A vizsgálatra szánt bullákat Aquincum három különböző temetőjéből választottuk úgy, hogy viselőik között legyen férfi, nő és gyermek. Az eredmények (2. táblázat) jól mutatják a réz igen magas arányát a többi fémhez képest. A réz után a mintákból nagyobb mennyiségben kimutatható fém az ón volt, amely tudatos ötvözés, vagy a vegyes ércek együttes kohósítása eredményeként kerülhetett a bronzba. A bullák anyagában

LELŐKÖRÜLMÉNYEK

Az Aquincumi Múzeumban található bullák többsége (18 db) sírból került elő (2. kép), a többi szórvány, vagy régi ásatásból származó, nem meghatározható aquincumi lelőhelyű darab. A sírból származó bullák és amulettkapszulák¹⁴ lelőköri körülményeire vonatkozóan az alábbi megfigyeléseket lehet tenni (3. táblázat):

- A) A temetkezés rítusa az amulettkapszulák esetében kizárólag, a bullák esetében többnyire csontváz. A hamvasztásos sírokból származó bullák száma elenyésző.
- B) A csontváz rítuson belül előforduló sírtípusok (egyszerű földsisír, téglasír, kőkoporsó) megfelel-

¹¹ PLIN. Nat. hist. 33.25.84.

¹² A vizsgálatokat Költő László végezte a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága Régészeti Osztályán röntgenemissziós analízátor segítségével.

¹³ A lemezből római kori tárgyak többnyire vöröszet, ónbronzt, esetleg sárgarezet (Cu+Zn) tartalmaztak. Kőszónnel tartozom Verebes Anettnek, aki segítségemre volt az anyagvizsgálat eredményének értelmezésében.

¹⁴ A három amulettkapszula közül kettő bullákkal együtt került elő, ezért a lelőköri körülmények vizsgálatánál nem látom értelmét, hogy külön tárgyaljam őket.

Kat.	Arany							Ezüst Ruhadisz v. diadém	Bronz				Vas			Csont				Üveg		Boros- tyán		Üvegpaszta gyöngy	
	Hajtű	Hajháló	Fülbevaló	Gyöngy	Bulla	Amulettkapszula	Medál		Gyűrű	Fülbevaló	Bulla	Fibula	Karkötő	Fibula	Karperec	Óveszt	Hajtű	Fésű	Gyöngy	Karperec	Hajtű	Gyöngy	Medál		Gyöngy
A/6, B/1					1	1	1																		
A/7, A/10, A/11, B/3	2	x	2	30	1	1	3			2						1	1		1	2	25		1		2
B/2					1			1															1		
A/12										1															
A/14										1															18
A/15										1															
A/18										1	1	3		1				1	1			1			
A/19										1												2			
A/20										1			1												
A/21										1															
A/22								x	1	1												1			12
A/23										1															
A/24										1		1													
A/25										1					1										

5. táblázat. Bullákkal és amulettkapszulákkal előkerült viseleti tárgyak

bal válla mellől került elő.²⁰ Szimbolikus szerepe lehetett még az üvegyöngyök színeinek is, ám a színek szimbolikája nem lehetett egységes a birodalom minden részén,²¹ így pannoniai használatukra az írott források nem nyújtanak segítséget.

A viseleti tárgyak táblázatára (5. táblázat) tekintve szembevetünk, hogy az arany ékszerek – többek között az arany bullák – kizárólag amulettkapszulákkal együtt kerültek elő. Másfelől figyelemreméltó, hogy egy-két üvegedényen kívül szinte alig találunk sirmelléleteket ezekben a sírokban (4. táblázat). Az aquincumi leletanyagban tehát jól elkülöníthető a három amulettkapszulát viselő személy azoktól, akik bronz bullát viseltek, ám ahhoz, hogy a megfigyelt jelenségeket egyértelműen vagyoni, illetve etnikai okokkal magyarázzuk mindenképpen több pannoniai példára volna szükség.

A VÁZAK NEME ÉS ÉLETKORA

A bullák és amulettkapszulák viselői szinte kizárólag gyermekek (7/14) és felnőtt nők (5/14)

²⁰ Szilágyi János a gyűrű bajelhárító szerepére a hetes szám mágikus jelentőségéből következtetett. SZILÁGYI 1950. 308.

²¹ SWIFT 2003. 346–347.

voltak (6. táblázat). A római gyermekek bullaviseelési szokását az antik források is alátámasztják. A gyermekek születésük napján, vagy a névadási ceremónia (*dies nominum, nominalia*)²² keretében apjuktól szerencsehozó bullát kaptak. A források szerint a 14–16 éves kort elérő fiúk a gyermekkort jelképező bullát és bíborszegélyű togát (*toga praetexta*) ünnepélyes szertartás keretében elhelyezték a házi istenek (*Lares, Penates*) oltárán, s magukra öltötték a férfiak togáját (*toga virilis*).²³

Arról hallgatnak a források, hogy a lányok mikor váltak meg bullájuktól, de mivel az ő gyermekkoruk a házassággal ért véget, általánosan elfogadott nézet szerint a fiúkkal közel egy időben ők is letették bullájukat.²⁴ Aquincum – és más pannoniai városok – esetében ennek ellentmondani látszik az a tény, hogy itt igen nagy számban kerültek elő bullák felnőtt nők sírjából, amit aligha magyarázhatunk pusztán azzal, hogy valamennyien hajadonok voltak.

²² JOHNSTON 1932. § 97.

²³ PERS. 5.30–31; SCHOL. Pers. 5.31; PORPH. Hor. Sat. 1.5.65; SCHOL. Hor. Sat. 1.5.65–66.

²⁴ PWRE III. s.v. „bulla”; JOHNSTON 1932, §99.

A bullák és a hosszúkás kapszulák gyakran foglaltak magukba növényi részeket (szőlő, rózsatüske, koriander, oroszlánszáj)²⁵ vagy varázsfeliratos ezüstlapocskát.²⁶ Az orvosi témájú ókori források gyakran ajánlják „bűvereklyét” (*praebia*,²⁷ *remedia*) tartalmazó kapszula (*bulla*,²⁸ *lupinum*,²⁹ *tubulus*)³⁰ nyakba akasztását betegség megelőzésére, gyógyítására, illetőleg rontás elhárítására. Epigráfiai adatok igazolják, hogy Aquincumban, miként Pannonia más városaiban a férfiakhoz képest igen magas volt a 10 év alatti gyermekek és a nők halálozási arányszáma.³¹ Ha a fentiekhez hozzávesszük, hogy a gyermekek és nők fizikumukból, valamint jogi és anyagi helyzetükből adódóan társadalmilag is kiszolgáltatottabbak voltak a férfiaknál, kézenfekvőnek tűnik miért épp ők hordták a nyakukban bullákat és hosszúkás amulettkapszulákat.

A BULLÁK ÉS HOSSZÚKÁS KAPSZULÁK HASZNÁLATA

Az antik források segítségével nyomon követhető miként terjedt el az etruszkoktól származó³² *bulla* használata a római társadalmon belül, és mely korokban milyen szerepet tölthetett be ez az ékszer. Az arany bulláknak a köztársaságkor végéig státuszjelölő szerepük volt. Viselésükre kezdetben csak a patríciusok,³³ majd a szenátorcsaládok³⁴ és lovagok³⁵ gyermekei is jogosultak voltak. A Kr. e. 2. századtól már minden szabad születésű (*ingenuus*)³⁶ gyermek, a Kr. u. 1. századtól a felszabadított rabszolgák (*libertini*)³⁷ is hordhattak aranyból készült bullát. Ettől kezdve az arany *bulla* az előkelő társadalmi rang helyett a jobb vagyoni állapot jelképeként szerepel a forrásokban. A bullát emellett mindenkor bajelhárító (*apotropaikus*) és szerencsehozó amulettként akasztották a gyermekek – különösen fiúk – nyakába,³⁸ akik 14–16 éves

korukig állandó jelleggel viselték őket.³⁹ Azok, akik alacsony társadalmi rangjuknál, majd pedig anyagi helyzetüknél fogva nem engedhették meg maguknak, hogy aranyból készíttessék, más anyagból, például bőrből készült bullát (*bulla scortea*), vagy bőrszíjat (*lorum*)⁴⁰ adtak gyermeküknek.⁴¹

A pannoniai bullaviselet szokására nincsenek közvetlen forrásos adataink, ezért ennek meghatározását a leletek és lelőköri körülményeik segítségével kell elvégeznünk. A pannoniai bullák többnyire bronzból készült, apró, díszítetlen példányok voltak, melyek aligha szolgálhattak rang, vagy előkelő vagyoni állapot jelölésére. Nem utalhattak egyértelműen viselőjük gyermekkorára sem, hiszen a gyermekek sírjai mellett éppúgy megtalálhatóak felnőtt nők sírjaiban. A kapszulákból előkerülő textilbe csavart különféle növényi maradványok alapján valószínűsíthető, hogy bajelhárító, betegségmegelőző, gyógyító céllal viselték a társadalmilag és egészségileg egyaránt legkiszolgáltatottabb gyermekek és nők.

A hosszúkás amulettkapszulák eredete Itália helyett Észak-Afrikában és a Közel Keleten keresendő. Előzményeik az egyiptomi közép-birodalom idejére keltezhetőek.⁴² Az egyiptomhoz hasonlóan a szír és pun ötvösművészetből is ismertek arany és ezüst amulettkapszulák.⁴³ A római korban példányaik eljutottak a Római Birodalom legtávolabbi nyugati provinciáiba is.⁴⁴ A római kapszulákból leggyakrabban görög nyelvű mágikus, vagy gnosztikus feliratú arany- illetve ezüstlap⁴⁵ került elő, ritkán előfordul bennük más anyag, például kén⁴⁶ is.

³⁸ CIC. Verr. 1.152; IUV. 5.164; MACR Sat. 1.6.10–11,

³⁹ A forrásokon kívül antik szobrok tanúskodnak a római gyermekek és ifjak *bulla* viseléséről, melyek gyűjtését és feldolgozását Hans. R. Goette végezte el. GOETTE 1986. 154–164.

⁴⁰ IUV. 5.165; SCHOL. IUV. 5. 164; PLIN. Nat. hist. 33.4.10

⁴¹ FICORONI 1732. 22–24; PWRE III. 1049; DAREMBERG-SAGLIO I. 755.

⁴² Az egyiptomi függők alakja lényegében megegyezik a rómaiak által is használt kapszulákéval, ám felfüggesztésük leginkább függőlegesen történt. JOHNS–POTTER 1983. 25. A római korra keltezhető egyiptomi múmiaportrék már vízszintesen ábrázolják az amulettkapszulákat, pl. PARLASCA 1966. Taf. 17, Abb. 1 (Varsó, Ltsz. 127191), Taf. 50, Abb. 1–2. (Tel Aviv, Ltsz. 152658; Dublin, Ltsz. 1902: 4).

⁴³ HEURGON 1958. 57–58.

⁴⁴ Néhány példa a Római Birodalom nyugati provinciáiból előkerült hosszúkás amulettkapszulákra: Kastell Vermania (GARBSCH 1971. 138), Gellep (SIEBOURG 1896. 125), Autun (Autun 1987, Kat. 367), Vertault (HEURGON 1958. 59) a Planche (PONCET 1889. 517–538; HEURGON 1958. 58) Thetford (JOHNS–POTTER 1983. 99; JOHNS 1996. 104), York (MACGREGOR 1976. 10–11, Fig. 8, 72; JOHNS–POTTER 1983. 99.)

⁴⁵ SIEBOURG 1896. 123–153.

⁴⁶ A Thetfordból származó kincsletben kettő, a Ténésből származó kincsletben egy hosszúkás amulettkapszula kénnel

²⁵ Szőlőszem (Kat. A/22) és rózsatüske (Kat. A/23) aquincumi lelőhelyű bullákban volt. Koriander (*Coriandrum sativum*) ágcskát és leveleket tartalmazott a Keszthely-Dobogó 47. sírjában talált *bulla* (Kat. A/72). Carnuntumban koriandermagvak kerültek elő egy bullából, egy másikban pedig meghatározatlan farszerek voltak. GROLLER 1909. 59; SÁGI 1954. 67. Egy Intercisa lelőhelyű *bulla* oroszlánszáj (*Antirrhinum*) toktermését rejtette. FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 97.

²⁶ Feliratos ezüstlapot tartalmazott egy aquincumi *bulla* (Kat. A/1) és egy ságvári hosszúkás kapszula (Kat. B/10).

²⁷ VARRO Ling. 7.107; PAUL. FEST. p. 238.

²⁸ MARCELL. Med. 8.50.

²⁹ MARCELL. Med. 8.50; Med. 15.52; Med. 28.51.

³⁰ MARCELL. Med. 28.26, Med. 28.51.

³¹ SZILÁGYI 1959. 241.

³² PAUL. FEST. 323; IUV.5.164

³³ MACR Sat. 1.6.11

³⁴ LIV. 26.36.5–7.

³⁵ PLIN. Nat. hist. 33.10.

³⁶ CIC. Verr. 1.152

³⁷ SUET. Rhet. 1.26.

A hosszúkás kapszulák viseletét átvették a keresztények is, akik különféle ereklyéket, csontot, földet⁴⁷ hordtak benne. A hosszúkás kapszulák használata származási helyükön élt legtovább: Bizáncban még a 9. században is keresztény ereklyetartóként hordták, Perzsiában a 12–13. században is használták, sőt Észak-Afrikában még ma is viselik azokat.⁴⁸

A fentiek alapján kézenfekvőnek tűnik, hogy a pannoniai hosszúkás amulettkapszulák eredetét keleten keressük. Ezt megerősíteni látszik az a tény, hogy pannoniai megjelenésük egybeesik a keleti népek (kisázsiaiak, szírek, északafrikaiak, zsidók) nagyarányú bevándorlásával. Tartalmuk is – mágikus feliratú ezüstlap (*Kat. B/10*), textilmaradvány (*Kat. B/15*) – arra enged következtetni, hogy a Római Birodalom más provinciáihoz hasonlóan Pannoniában is apotropaikus céllal viselték őket.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Aquincumi Múzeum bulláinak és hosszúkás kapszuláinak vizsgálata során számos

eltérő vonást sikerült megfigyelni a két tárgytípus között. A bullák a 2. és 4. század közé keltezhető, többnyire bronzlemezről készült, egyszerű – ritkábban nemesfémből kialakított díszített – függők, melyek textil, illetve növényi maradványokat rejtettek magukban. A hosszúkás kapszulák Pannoniában a 3. századtól voltak használatban, s a bulláktól eltérően leginkább nemesfémből készültek. A hosszúkás kapszulák anyaga és kísérő mellékletei arról tanúskodnak, hogy viselőik a társadalom vagyonosabb réteghez tartoztak. (Figyelemreméltó, hogy Aquincumban hosszúkás kapszulák mellett – a bulláktól eltérően – minden esetben arany ékszereket találunk.) Szemben a jellegzetesen római bullákkal, a hosszúkás kapszulák keleti eredetű ékszerek lehetnek. A különbségek ellenére a két tárgytípus használati köre Pannoniában megegyezett: mindkettőt apotropaikus, betegségmegelőző és gyógyító amuletteket tartalmazó kapszulaként viselheték a nők és gyermekek.⁴⁹

volt kitöltve. A kapszulákból előkerülő kén minden bizonnyal kettős célt szolgálhatott. Egyrészt gyógyító, fertőtlenítő szerepe lehetett, amire Plinius leírásából lehet következtetni, PLIN. Nat. hist. 35. 174–177. Másrészt a kén kétségkívül gyakorlati célt is szolgált azáltal, hogy megőrizte a kapszula formáját. JOHNS–POTTER 1983. 25–26.

⁴⁷ A Ténés kincslelet keresztény tárgyai (egy keresztekkel ellátott medál, és egy christogramos ampulla) valószínűsítik, hogy

a kincshez tartozó kisebbik kapszulában talált föld és meszes réteg (csontpor?) a szentkultusszal hozható összefüggésbe. HEURGON 1958. 57–58.

⁴⁸ JOHNS–POTTER 1983. 25; HEURGON 1958. 58, n. 1.

⁴⁹ Köszönettel tartozom Láng Orsolyának, Madarassy Orsolyának és Zsidi Paulának, amiért hozzájárultak, hogy a dolgozatban közlétegyem az ásatásaikból származó publikálatlan bullákat és azok lelőköörülményeit.

IRODALOMJEGYZÉK

- ALFÖLDI 1957 R. ALFÖLDI, Mária: Perlen-Ketten-Anhänger. In: Intercisa (Dunapentele) II. Gestichte der Stadt in der Römerzeit. R. Alföldi, Mária et al. ArchHung 36. Bp., 1957. p. 440-455.
- Autun 1987 Autun Augustodunum Capitale des Éduens. Ouvrage Réalisé a partir de l'exposition qui s'est tenue a l'hotel de ville d'autun du 16 Mars au Octobre 1985. Ville d'Autun: Musée Rolin, 1987.
- BARKÓCZI 1960 BARKÓCZI László: Későrómai temető Pilismaróton. FolArch 12. (1960), p. 111-132.
- BILKEI 1979 BILKEI, Irén: Griechischen Inschriften des römischen Ungarns. Alba Regia 17. (1979), p. 23-48.
- BÍRÓ 1959 BÍRÓ Endre: Kisárpási későrómai temető. ArchÉrt 86. (1959), p. 173-176.
- BURGER 1966 SZ. BURGER, Alice: The Late Roman Cemetery at Ságvár. ActaArchHung 18. (1966), p. 99-234.
- BURGER 1972 SZ. BURGER Alice: Rómaikori temető Majson. ArchÉrt 99. (1972), p. 64-100.
- BURGER 1974 SZ. BURGER Alice: Rómaikori temető Somodor-pusztán. ArchÉrt 101. (1974), p. 64-101.
- BURGER 1985-86 SZ. BURGER, Alice: The Roman Villa and Mausoleum at Kónágószőlős, Near Pécs (Sopiana). Excavations 1977-1982. JPMÉ 30-31. (1985-86), p. 65-229.
- DAREMBERG-SAGLIO I. DAREMBERG, Ch. - Saglio, Edm: Dictionnaire des Antiquités Greques et Romaines 1. Paris, 1877.
- DOMBAY 1956 DOMBAY János: Későrómai temetők Baranyában. JPMÉ 2. (1956), p. 181-330.
- ERNOUT-MEILLET I. ERNOUT, A. - MILLET, A. Dictionnaire Étymologique de la Langue Latine, Histoire des Mots 1. Paris, 1959.
- FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977 FACSAR, Gábor - SKOFLEK, I. - SALAMON, Ágnes: Eine Kapsel Frucht (Antirrhnum) aus einer römischen Bulla und Bullen aus Bestallugen von Intercisa. MAIU 7. (1977), p. 93-108.
- FACSÁDY 2001 R. FACSÁDY, Annamária: Le parure et le costume traditionels. In: Romains de Hongrie. Ed. Annamária R. Facsády, Paula Zsidi. Lyon, 2001. p. 42-48.
- FICORONI 1732 FICORONI, Francesco: La bolla d'oro de fanciulli nobili e quella de libertini. Roma, 1732.
- FÜLEP 1984 FÜLEP, Ferenc: Sopiana. The History of Pécs during the Roman Era, and the Problem of the Continuity of the Late Roman Population. ArchHung 50. Bp., 1984.
- GARBSCH 1971 GARBSCH, Jochen: Spätromische Schatzfunde aus Kastell Vermania. Germania 49. (1971), p. 137-154
- GOETTE 1986 GOETTE, Hans Rupprecht: Die Bulla. Bjb 186. (1986), p. 133-164.
- GROLLER 1909 GROLLER, Max v: Die Grabungen in Carnununtum. RLÖ 10. (1909), p. 1-78.
- HEURGON 1958 HEURGON, Jacques: Le Trésor de Ténès. Paris, 1958.
- JOHNS-POTTER 1983 JOHNS, Catherine - POTTER, Timothy: The Thetford Treasure. London, 1983.
- JOHNS 1996 JOHNS, Catherine: The Jewellery of Roman Britain. Celtic and Classical Traditions. Ann Arbor : The University of Michigan Press, 1996.
- JOHNSTON 1932 JOHNSTON, Harold Whetstone: The Private Life of the Romans. Rev. Mary Johnston. Scott: Foresman, 1932.

- JORDAN 1985 JORDAN, D. R.: The inscribed gold tablet from Vigna Codini. *American Journal of Archaeology* 89. (1985), p. 162-167.
- KOCZTUR 1991 KOCZTUR Éva: Kora császárkori temető Solymáron. *StCom* 21. (1991), p. 171-335.
- KOVÁCS 1998 KOVÁCS Péter, szerk.: *Corpus Inscriptorum Graecarum Pannonicarum*. Debrecen, 1998.
- KUBINYI 1946-48 KUBINYI Mária Krisztina: A ságvári római sírmező egyik sírjában talált varázstábla. *ArchÉrt* 7. (1946-48), p. 276-279.
- KUZSINSZKY 1923 KUZSINSZKY Bálint: Aquincumi sírlelet. *BudRég* 10. (1923), p. 56-73.
- KUZSINSZKY 1933 KUZSINSZKY Bálint: Aquincum. Az ásátások és a múzeum ismertetése. Bp., 1933.
- LÁNYI 1972 LÁNYI, Vera: Die spätantiken Gräberfelder von Pannonien. *ActaArchHung* 24. (1972), p. 53-214.
- LÁNYI 1990 LÁNYI Vera: Temetkezés. In: *Pannonia régészeti kézikönyve*. Szerk. Mócsy A., Fitz J. Bp., 1990. p. 243-250.
- LIPP 1885 LIPP Vilmos: A fenéki sírmező. *ArchKözl* 14. (1885), p. 137-159.
- MACGREGOR 1976 MACGREGOR, A.: Finds from a Roman sewer system and an adjacent building in Church Street. York, 1976.
- PARLASCA 1966 PARLASCA, Klaus: Mumienporträts und Verwandte Denkmäler. Weisbaden, 1966.
- PARRAGI 1964 PARRAGI Györgyi: Újabb késő-római leletek a Bécsi úton. *BudRég* 21. (1964), p. 215-237.
- PÁSZTOR 1986 PÁSZTOR Adrienn: Adatok a közép-avarkor ékszerviseletének kérdéséhez. *ArchÉrt* 113. (1986), p. 113-134.
- POLENZ 1986 POLENZ, Harmut - POLENZ, Helga: Das römische Budapest. Neue Ausgrabungen und Funde in Aquincum. Münster, 1986.
- PONCET 1889 PONCET, E: Le Trésor de Planche. *Révue Numismatique Ser. 3e, 7.* (1889), p. 517-538.
- PWRE III Paulys Real-Encyklopädie der Classischen Alterwissenschaft 3. WISSOVA, Georg. Stuttgart, 1899.
- SÁGI 1954 SÁGI Károly: Temetők. In: *Intercisa (Dunapentele-Szálinváros) I.* Sági, Károly et al. *ArchHung* 33. Bp., 1954. p. 44-100.
- SÁGI 1960 SÁGI, Károly: Die Spätromische Bevölkerung der Umgebung von Keszthely. *ActaArchHung* 12 (1960) 187-256.
- SALAMON-BARKÓCZI 1973 SALAMON, Ágnes - BARKÓCZI, László: Archäologische Angaben zu Spätromischen Geschichte des Pannonischen Limes-Gräberfelder von Intercisa I. *MAIU* 4. (1973), p 73-95.
- SIEBOURG 1896 SIEBOURG, Max: Ein gnostisches Goldamulet aus Gellep. *Bjb* 10. (1896), p. 124-153.
- SWIFT 2003 SWIFT, Ellen: Late-Roman bead necklaces and bracelets. *Journal of Roman Archaeology* 16. (2003), p. 336-349.
- SZABÓ 1995 SZABÓ, Klára: *Aquileia-Aquincum*. Budapest, 1995.
- SZILÁGYI 1950 SZILÁGYI János: Jelentés a Fővárosi Ókortörténeti (Aquincumi) Múzeum kutatásairól és szerzeményeiről az 1945-1948. évek folyamán. *BudRég* 15. (1950), p. 303-323.
- SZILÁGYI 1959 SZILÁGYI János: Adatok az átlagos élettartam kérdéseire Aquincumban és Pannonia más részeiben. *AntTan* 6. (1959), p. 31-80, 221-243.
- SZIRMAI 1995 SZIRMAI, Krisztina: Small Bronze and Iron Finds from the Vicus of the Military Fort Budapest-Albertfalva." In: S.T.A.M. Mols, A.M. Gerhoutl-Witteween, H. Kars, A. Koster, W.J.Th. Peters, W.J.H. Wittems, ed., *Ancient Bronzes. Acta of the 12th International Congress on the Ancient Bronzes*. Nijmegen: Provincial Museum, G. M. Kam, *NAR* 18. (1995), p 427-433.

- SZÓNYI 1974 SZÓNYI Eszter: A győri Kálvária utcai római temető csontvázas sírjai. Arrabona 16. (1974), p. 5–44.
- SZÓNYI 1979 SZÓNYI Eszter: Arrabona késő római temető I. Vasútállomás környéki temető. Arrabona 21. (1979), p. 5–57.
- SZÓNYI 1986 SZÓNYI Eszter: Arrabona késő római temető II. Nádorváros. Arrabona 22–23. (1986), p. 5–34.
- TOPÁL 1993 TOPÁL, Judit: Roman Cemeteries of Aquincum, Pannonia. The Western Cemetery. Bécsi Road. Vol. 1. Bp., 1993. (Aquincum Nostrum)
- TOPÁL 2003 TOPÁL, Judit: Roman Cemeteries of Aquincum, Pannonia. The Western Cemetery. Bécsi Road. Vol. 2. Bp., 2003. (Aquincum Nostrum)
- TÓTH 1979 TÓTH, Endre: Römische Gold- und Silbergegenstände mit Inschriften im Ungarischen Nationalmuseum; Goldringe. *FoArch* 30. (1979), p. 157–182.
- TÓTH 1980 TÓTH, Endre: *Silvanus Viator*. Alba Regia 13. (1980), p. 91–101.
- TLL II Thesaurus Linguae Latinae II. Leipzig, 1900–1906.
- VÁGÓ-BÓNA 1976 VÁGÓ, Eszter-BÓNA, István. Die Gräberfelder von Intercisa I. Der Spätromische Südostfriedhof. Bp., 1976.
- VIDA 2002 VIDA, Tivadar: Heidnische und christliche Elemente der awarenzeitlichen Glaubenswelt. Amulette in der Awarenzeit. *Zalai Múzeum* 11. (2002), p. 179–211.
- ZSIDI 1995 ZSIDI Paula: Istenek, katonák, polgárok. Kiállítás az Aquincumi Múzeum megnyitásának 100. évfordulója alkalmából. Bp., 1995.

FORRÁSJEGYZÉK

RÖVIDÍTÉS	SZERZŐ NEVE	MŰ CÍME
CIC. Verr.	M. Tullius Cicero	<i>In Caium Verrem</i>
IUV.	D. Iunius Iuvenalis	<i>Satirae</i>
LIV.	Titus Livius	<i>Ab Urbe Condita</i>
MACR. Sat.	A. Theodosius Macrobius	<i>Saturnalia</i>
MARCELL. Med.	Marcellus Ulpius	<i>De Medicamentis Liber</i>
PAUL. FEST.	Paulus Diaconus	<i>Excerpta ex Libris Pompeii Festi de Significatione Verborum.</i>
PERS.	A. Persius Flaccus	<i>Satirae</i>
PLIN. Hist. nat.	G. Plinius Secundus	<i>Naturalis Historia</i>
PORPH. Hor. Sat.	Pomponius Porphyrius	<i>Commentarii in Horatium Flaccum.</i>
SCHOL. Hor. Sat.		<i>Pseudacronis Scholia in Hortatum Vetustiora</i>
SCHOL. IUV.		<i>Scholia in Iuvenalem vetustiora</i>
SCHOL. Pers.		<i>Scholia Bernensina in A. Persium Flaccum</i>
SUET. Rhet.	G. Suetonius Tranquillus	<i>De Rhetoribus</i>
VARRO. Ling.	M. Terentius Varro	<i>De Lingua Latina</i>

BULLAE AND TUBULAR AMULET CAPSULES IN THE AQUINCUM MUSEUM

Seventeen Transdanubian Roman sites have to date yielded amulet capsules with globular or tubular forms. Apart from Intercisa, these amulet capsules have not yet been discussed as a group of artefacts. In my paper I analysed the amulet capsules in the collection of the Museum of Aquincum. In addition, I catalogued nearly one hundred Pannonian amulet capsules of both forms and referred to them as comparative material for the items of Aquincum provenance. The characteristics and use of Pannonian amulet capsules may be summarised as follows. The wearing of globular amulet capsules (bullae) in Pannonia dates between the AD 2nd and 4th centuries. Most of them were undecorated bronze lockets of 1.5–2.5 cm diameter, which enclosed pie-

ces of textile and/or remains of plants. The tubular amulet capsules were used in Roman Pannonia from the 3rd century onwards, and as opposed to the bullae, they were almost exclusively made of gold or silver. While bullae had been brought to Pannonia by the Romans, tubular amulet capsules seem to have been of eastern origin. In contrast to bullae, tubular capsules in Aquincum are always found together with gold gravegoods, which indicates that they were worn by more affluent people. In spite of the numerous differences, both globular and tubular capsules were used in the same way in Pannonia: they were worn as containers of charms by women and children to ward off misfortune and disease.

KATALÓGUS

A) Bullák

Kat.	Lelőhely	Anyag	Méret (cm)	Tartalom	Idő	Ltsz.	Gyűjt.	Irodalom
1.	Aquincum, (Óbuda, Aranyhegy-árok)	bronz	Átm: 3	ezüst lap	2. sz.	30236	AQM	SZILÁGYI 1950. 66, 28. kép; BILKEI 1979. Kat. 16; ZSIDI 1995. Kat. 215.
2.	Aquincum (Óbuda)	bronz	Átm: 1,8	?	?	37527	AQM	publikálatlan
3.	Aquincum (Óbuda)	bronz	2,2×1,6	?	?	50779	AQM	publikálatlan
4.	Aquincum (Óbuda)	bronz	Átm: 2,5	?	?	51026	AQM	publikálatlan
5.	Aquincum (Óbuda)	bronz	3,5×2,5	?	?	51043	AQM	publikálatlan
6.	Aquincum, Katonaváros Nyugati temető, (Óbuda, Bohn téglagyár, Bécsi út 166.)	arany	2,5×2	?	3. sz.	51363	AQM	SZILÁGYI 1950. 308, 3. kép; ZSIDI 1995. Kat. 448.
7.	Aquincum, Katonaváros, Nyugati temető, 27. sír (Óbuda, Bécsi út 102.)	arany	2,3×1,6	homok	3. sz.	51472	AQM	KUZSINSZKY 1923. 63, 2/3. kép; KUZSINSZKY 1933. 41; SZABÓ 1995. Kat. 20; TOPÁL 2003, 59, Pl. 173, Fig. 27/25.
8.	Aquincum, Polgárváros (Óbuda, Gázgyár)	bronz	2,1×2	?	?	54116	AQM	publikálatlan
9.	Aquincum (Óbuda)	bronz	1,7×1,4	?	?	54211	AQM	publikálatlan
10.	Aquincum (Óbuda)	bronz	?	?	3. sz.	?	elveszett	KUZSINSZKY 1923. 67, 4/9. kép; TOPÁL 2003. 59, Pl. 173, Fig. 27/30.
11.	Aquincum (Óbuda)	bronz	?	?	3. sz.	?	elveszett	KUZSINSZKY 1923. 67, 4/10. kép; TOPÁL 2003. 59, Pl. 173, Fig. 27/31.
12.	Aquincum, Katonaváros, 1. sír (Óbuda, Bécsi út, Kísérleti lakótelep, 514/a)	bronz	2,4×1,9	?	4. sz.	61.1.13	AQM	PARRAGI 1964. 215, 15. kép.
13.	Aquincum, Katonaváros, Északi temető, 134. sír (Óbuda, Bogdáni út)	bronz	Átm: 2,1	?	4. sz.	82.9.10	AQM	POLENZ 1986. Kat. 616.
14.	Aquincum, Katonaváros, Északi temető, 305. sír (Óbuda, Bogdáni út)	bronz	Átm: 2,1	?	?	82.9.200	AQM	publikálatlan (Zsidi Paula ásatása, 1980–81)
15.	Aquincum, Katonaváros, Északi temető, 322. sír (Óbuda, Bogdáni út)	bronz	Átm: 2,5	?	3. sz.	82.9.215	AQM	publikálatlan (Zsidi Paula ásatása, 1980–81)
16.	Aquincum, a polgárváros és a katonaváros közötti terület, római villa kevert felső rétege (Óbuda, Kaszásdűlő, Csikós u.)	bronz	Átm: 2	?	4. sz.	82.10.29	AQM	POLENZ 1986. Kat. 205.

KÉSŐ CSÁSZÁRKORI BULLÁK ÉS AMULETTKAPSZULÁK AZ AQUINCUMI MÚZEUMBAN

Kat.	Lelőhely	Anyag	Méret (cm)	Tartalom	Idő	Ltsz.	Gyűjt.	Irodalom
17.	Limes menti auxiliáris tábor vicusa (Albertfalva, Hunyadi J. u. 18, 2/B)	bronz	2,9×1,9	?	2. sz.	84.4.312/A	AQM	SZIRMAI 1995. Kat. 24; ZSIDI 1995, Kat. 470.
18.	Aquincum, Katonaváros, Nyugati temető, VII. sírmező, 5. sír (Óbuda, Bécsi út, 269.)	bronz	2,2×1,9	szerves maradvány	4. sz. közepe	87.2.17	AQM	TOPÁL 1993. 70-71, Pl. 91, Fig. 5/11.
19.	Aquincum, Katonaváros, Nyugati temető, VII. sírmező, 7. sír (Óbuda, Bécsi út, 269.)	bronz	1,9×1,6	?	3-4. sz.	87.2.44	AQM	TOPÁL 1993. 71-72, Pl. 92, Fig. 7/8.
20.	Aquincum, Katonaváros, Nyugati temető, V. sírmező, 6. sír (Óbuda, Bécsi út-Perényi u.)	bronz	2,6×2,1	?	2. sz.	88.4.32	AQM	TOPÁL 2003. 96-97.
21.	Aquincum, Katonaváros, Nyugati temető, V. sírmező, 13. sír (Óbuda, Bécsi út-Perényi u.)	bronz	2,1×1,9	?	?	88.4.57	AQM	TOPÁL 2003. 9, Pl. 6, Fig. 13, Pl. 122, Fig. 13/1.
22.	Aquincum, Katonaváros, Nyugati temető, V. sírmező, 28. sír (Óbuda, Bécsi út-Perényi u.)	bronz	3,9×2,4	szőlőszem	3. sz.	88.4.137	AQM	TOPÁL 2003. 15, Pl. 13, Fig. 28/7, Pl. 128, Fig. 28/7.
23.	Aquincum, Katonaváros, 73. sír (Óbuda, Vályog u. 6.)	bronz	3,8×2,1	rózsa-tüske	?	leltározatlan	AQM	Publikálatlan (Madarassy Orsolya ásatása, 2001. 03. 07)
24.	Aquincum, Katonaváros, 41. sír (Óbuda, Vályog u. 14.)	bronz	2,5×2,2	?	?	leltározatlan	AQM	Publikálatlan (Madarassy Orsolya ásatása, 1998. 04. 01)
25.	Aquincum, a polgárvároostól ÉK-re, 8. sír (Óbuda, Pók u.-Nánási, u.)	bronz	2,6×2	szerves maradvány	?	leltározatlan	AQM	Publikálatlan (T. Láng Orsolya ásatása. 2003.05.07)
26.	Arrabona (Győr, Grábgyár, 3. sír)	bronz	?	?	3-4. sz.	53.197.9	XJM	SZÓNYI 1986. 8-9, 1. tábla, 3/4. kép.
27.	Arrabona (Győr, Kálvária u.)	bronz	4×1,3	?	?	53.156.80	XJM	SZÓNYI 1974. 21, 7 kép.
28.	Brigetio (Ószöny)	bronz	?	?	2-3. sz.	K 519 C	Kállay gyűjt.	SÁGI 1954. 68.
29.	Brigetio (Ószöny)	bronz	?	?	2-3. sz.	K 333a	Kállay gyűjt.	SÁGI 1954. 68.
30.	Brigetio (Ószöny)	arany	?	?	2-3. sz.	?	Basch gyűjt.	SÁGI 1954. 68.
31.	Castra ad Herculem, 15. sír (Pilismarót)	bronz	Átm: 2,3	?	?	8/1937-47	MNM	BARKÓCZI 1960. 116, 31/20. kép.
32.	Intercisa (Dunapentele Dunatújváros)	bronz	2,6×2	növényi részek és textil	?	85/1906-410	MNM	ALFÖLDI 1957. Kat. 3, Abb. 95/1; FACsar-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 1.

Kat.	Lelőhely	Anyag	Méret (cm)	Tartalom	Idő	Ltsz.	Gyűjt.	Irodalom
33.	Intercisa	bronz	2,4×1,9	?	?	14/1907-72	MNM	ALFÖLDI 1957. Kat. 4; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 2.
34.	Intercisa	bronz	2,4×1,9	?	?	14/1907-99	MNM	ALFÖLDI 1957. Kat. 5, Abb. 95/2; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 3.
35.	Intercisa, IV. sírmező, 8. sír	bronz	?	textil	?	?	?	FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 105, Taf. 43, Abb. 4/8.
36.	Intercisa, VI. sírmező, 4. sír	bronz	2,3×1,4	?	?	46/1907-37	MNM	ALFÖLDI 1957, 454, Kat. 6; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 43, Abb. IV/4 (!).
37.	Intercisa, VI. sírmező, 25. sír	bronz	Átm: 2,5	?	?	46/1907-67	MNM	ALFÖLDI 1957, 454, Kat. 7; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 43, Abb. VI/25.
38.	Intercisa	bronz	3,2×1,9	textil	?	8/1908-30	MNM	ALFÖLDI 1957. 454, Kat. 8
39.	Intercisa	bronz	Átm: 2	textil	?	8/1908-47	MNM	ALFÖLDI 1957. 454, Kat. 12; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 4.
40.	Intercisa	bronz	H: 1,9	?	?	28/1908-391	MNM	ALFÖLDI 1957. 454, Kat. 14; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 5.
41.	Intercisa	bronz	2,2×1,7	textil	?	28/1908-392	MNM	ALFÖLDI 1957. 454, Kat. 15; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 6.
43.	Intercisa	bronz	2,2×1,8	textil	?	28/1908-393	MNM	ALFÖLDI 1957. 454, Kat. 16; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 7.
44.	Intercisa	bronz	Átm: 2	?	?	90/1908-150	MNM	ALFÖLDI 1957. 454, Kat. 19; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 8.
45.	Intercisa	bronz	2,4×1,7	?	?	105/1910-12	MNM	ALFÖLDI 1957. 454, Kat. 21, Abb. 95/3; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 12.
46.	Intercisa	bronz	?	?	?	193/1910-20	MNM	FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 9.
47.	Intercisa, XVIII. sírmező, 27. sír	bronz	3×1,5	növényi részek	?	194/1910-47	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 23; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 43, Abb. XVIII/27.
48.	Intercisa, XVIII. sírmező, 30. sír	bronz	3,5×2,1	?	?	194/1910-51	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 24, Abb. 95/4; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 43, Abb. XVIII/30.

KÉSŐ CSÁSZÁRKORI BULLÁK ÉS AMULETTKAPSZULÁK AZ AQUINCUMI MÚZEUMBAN

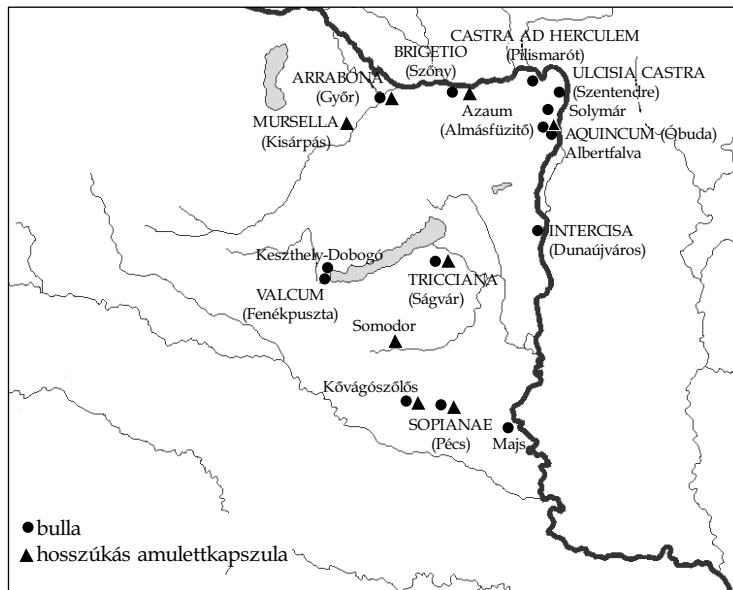
Kat.	Lelőhely	Anyag	Méret (cm)	Tartalom	Idő	Ltsz.	Gyűjt.	Irodalom
49.	Intercisa, XX. sírmező, 8. sír.	bronz	Átm: 2	?	?	75/1911-42	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 26; FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 43, Abb. XX/8
50.	Intercisa, XX. sírmező, 10. sír	bronz	?	?	?	elveszett	MNM	FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 43, Abb. XX/10.
51.	Intercisa	bronz	3,3×1,9	?	?	75/1911-234	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 29; FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 10.
52.	Intercisa	bronz	?	?	?	75/1911-?	MNM	FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 44, Abb. 11.
53.	Intercisa, XXII. sírmező	bronz	3×2,5	?	?	100/1912-?	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 30.
54.	Intercisa, XXIII. sírmező, 35. sír	bronz	?	?	?	1913-?	MNM	SALAMON-BARKÓCZI 1973. 78.
55.	Intercisa, XXIII. sírmező, 68. sír.	bronz	2×1,7	?	?	97/1913-181	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 31; SALAMON-BARKÓCZI, 1973. 80, Taf. 25/4; FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, Taf. 43, Abb. XXIII/68.
56.	Intercisa, XXIII. sírmező, 43. sír	bronz	2,9×2,4	?	?	97/1913-182	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 32; SALAMON-BARKÓCZI, 1973. 78, Taf. 24, Abb. 8; FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 43, Abb. XXIII/43.
57.	Intercisa, XXIV. sírmező, 18. sír	ezüst	?	növényi részek	?	?	?	FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 43, Abb. XXIV/18.
58.	Intercisa, XXV. sírmező, 9. sír.	bronz	2,5×2,1	növényi részek	?	5514	IKM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 43; FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 44, Abb. XXV/29 (!).
59.	Intercisa, XXV. sírmező, 9. sír.	bronz	2×1,6	növényi részek	?	5515	IKM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 44; FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 44, Abb. XXV/29 (!).
60.	Intercisa, XXV. sírmező, 14. sír	bronz	2,4×2	?	?	5560	IKM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 45; FAC SAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 44, Abb. XXV/34 (!).
61.	Intercisa, XXVI. sírmező	bronz	1,6×1,8	?	?	125/1922-34	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 33.
62.	Intercisa, XXVI. sírmező	bronz	1,8×2,4	?	?	125/1922-35	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 34.
63.	Intercisa, XXVI. sírmező	bronz	3,2×3,4	?	?	125/1922-36	MNM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 35.
64.	Intercisa	bronz	?	növényi részek és textil	?	2459	IKM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 40.
65.	Intercisa	bronz	Átm: 1,9	?	?	2769	IKM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 41, Taf. LXXVIII, Abb. 14

Kat.	Lelőhely	Anyag	Méret (cm)	Tartalom	Idő	Ltsz.	Gyűjt.	Irodalom
66.	Intercisa	bronz	Átm: 1,9	?	?	?	IKM	ALFÖLDI 1957. 455, Kat. 46.
67.	Intercisa, 47. sír	bronz	Átm: 2,8?	?	?	3/1950-129	MNM	SÁGI 1957. 67, Taf. 23, Abb. 5; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 44, Abb. 1949/47.
68.	Intercisa, 91. sír	bronz	Átm: 2,1	?	?	65.11.39.1	IM	VÁGÓ-BÓNA 1976. 30-31, Taf. 6, Abb. 91; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 106, Taf. 45, Abb. 91.
69.	Intercisa, 100. sír	bronz	3,2×2,4	textil	?	65.11.44.1	IM	VÁGÓ-BÓNA 1976. 32, Taf. 7, Abb. 100/2; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 45, Abb. 100.
70.	Intercisa, 165. sír.	bronz	Átm: 2,5	?	?	66.1.30.1	IM	VÁGÓ-BÓNA 1976. 40, Taf. 9, Abb. 165/1, Taf. XLII, Abb. 1; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, Taf. 46, Abb. 165/1.
71.	Intercisa, 1109. sír	bronz	2,5×1,8	?	?	70.1109.5	IM	VÁGÓ-BÓNA 1976. 77, Taf. 18, Abb. 1009/2; FACSAR-SKOFLEK-SALAMON 1977. 100, 107, Taf. 45, 1109.
72.	Keszthely-Dobogó, 47. sír	bronz	?	Korian- der (?) ág, levelek	3-4. sz.	?	BM	SÁGI 1960. 216, Abb. 64/4
73.	Keszthely-Fenekpuszta	?	?	?	4-5. sz.	?	?	LIPP 1885. 155, 3. tábla, 10a-b.
74.	Kő, 5. sír	arany	2,3×1,6	?	?	26.14.1941	JPM	DOMBAY 1956. 239-240, 31. tábla, 6. kép.
75.	Kővágószőlős	bronz	Átm: 2,3	?	?	R.84.16.8	JPM	BURGER 1985-86. 161.
76.	Kővágószőlős	bronz	Átm: 1,8	?	?	R. 83.103.3	JPM	BURGER 1985-86. 202.
77.	Majs, 25. sír	ezüst	?	?	2-3. sz.	?	?	BURGER 1972. 71, 27. kép: 25/6.
78.	Solymár, 146. sír.	bronz	Átm: 2,5	?	2-3. sz.	125.7	MNM	KOCZTUR 1991. 35. tábla 146/11. kép.
79.	Sopiana (Pécs), L/4. sír	?	Átm: 1,8	textil	?	R 69.5.2	JPM	FÜLEP 1984. 102-103, 209, Fig. 98: 4/2.
80.	Tricciana (Ságvár) 141. sír	ezüst	Átm:2,3	?	?	?	?	BURGER 1966. 113, Fig. 103: 141/3.
81.	Tricciana (Ságvár) 261. sír	bronz	3,1×2,4	?	?	62.355.5	MNM	BURGER 1966. 126, Fig. 114: 261/7.

KÉSŐ CSÁSZÁRKORI BULLÁK ÉS AMULETTKAPSZULÁK AZ AQUINCUMI MÚZEUMBAN

B) Hosszúkás amulettkapszulák

Kat.	Lelőhely	Anyag	Hossza (cm)	Tartalom	Idő	Ltsz.	Gyűjt.	Irodalom
1.	Aquincum, Katonaváros, Nyugati temető (Óbuda, Bohn téglagyár, Bécsi út 166.)	arany	2,3	?	3. sz.	51364	AQM	SZILÁGYI 1950. 308, 3. kép; ZSIDI 1995. Kat. 450.
2.	Aquincum, Katonaváros, Nyugati temető (Óbuda, Bécsi út 89, 9. sír)	arany	7,4	fehér paszta	3. sz.	51462	AQM	SZABÓ 1995. 89, 108, Kat. 210; TOPÁL 2003. 56, Pl. 170, Fig. 9/5.
3.	Aquincum, Katonaváros, nyugati temető (Óbuda, Bécsi út 102, 27. sír)	arany	3,1	?	3. sz.	51470	AQM	KUZSINSZKY 1923. 62–63, 2/2. kép; KUZSINSZKY 1933. 41; SZABÓ 1995. Kat. 206; ZSIDI 1995. Kat. 451; FACSA DY 2001. 37. kép; TOPÁL 2003. 59, Pl. 172, Fig. 27/24.
4.	Arrabona (Győr, Kálvária u. 6, 2. sír)	ezüst	2,8	?	?	56.177.13	XJM	SZÓNYI 1979. 7, 1. tábla. 2/1.
5.	Arrabona (Győr)	arany	4,5x7,5	?	4. sz.	117/1885	MNM	TÓTH 1979. Kat. 16, Abb. 10; TÓTH 1980. Kat. 7, Abb. 8–9.
6.	Azaum (Almásfűzitő)	arany	?	?	?	?	?	KUZSINSZKY 1923. 62.
7.	Kővágószőlős	bronz	5,2	?	?	R.84.16.5	JPM	BURGER 1985–86. 202.
8.	Mursella (Kisárpás), Kőhíd-dűlő, 121. sír.	ezüst	2,5	?	4. sz.	?	XJM	BÍRÓ 1959. 174, 51. tábla, 2. kép.
10.	Tricciana (Ságvár), 114. sír	bronz	4,4	ezüst lap	3–4. sz.	9/1939/4	MNM	BURGER 1966. 110, Fig. 86, Fig. 101: 114/2; KUBINYI 1946–48. 276–277, 38. tábla; BILKEI 1979. Kat. 31; JORDAN 1985. 165–166, Kat. 24; KOVÁCS 1998. Kat. 95, 12. kép.
11.	Tricciana (Ságvár), 264. sír.	bronz	4,2	?	?	62.357.5	MNM	BURGER 1966. 126, Fig. 115: 264/5.
12.	Tricciana (Ságvár), 314. sír	bronz	4,5	?	?	62.390/2	MNM	BURGER 1966. 132, Fig. 120: 314/3A.
13.	Somodor, Somodorpuszta, 11. sír	bronz	3,6	?	?	1906.2.24–25	MNM	BURGER 1974. 2. kép: 11/24–25.
14.	Sopianae (Pécs)	arany	?	?	3. sz.	108/1912.18	MNM	FÜLEP 1984. 72, 214, Pl. 36/1.
15.	Sopianae, L/91. sír.	bronz	4,2	textil	?	69.69.2–3	JPM	FÜLEP 1984. 125–126, 209, Fig. 108/1–2.

1. kép. Pannonia térképe a római kori bullák és hosszúkás kapszulák dunántúli lelőhelyeinek feltüntetésével

2. kép. Aquincum helyrajzi vázlata a vizsgált bullák és hosszúkás kapszulák lelőhelyeinek feltüntetésével: 1. Bécsi út 89., 2. Bécsi út 102., 3. Vályog u. 6., 4. Vályog u. 14., 5. Bécsi út, kísérleti lakótelep, 6. Bécsi út – Perényi u., 7. Bécsi út 166., 8. Bogdáni út, 9. Kaszásdűlő, Csikós u., 10. Pök u. – Nánási u. – Városfal u., 11. Gázgyár, 12. Aranyhegy-árok

3. kép. Arany bulla. Ltsz. 51363 (Kat. A/6)

4. kép. Arany bulla. Ltsz. 51472 (Kat. A/7)

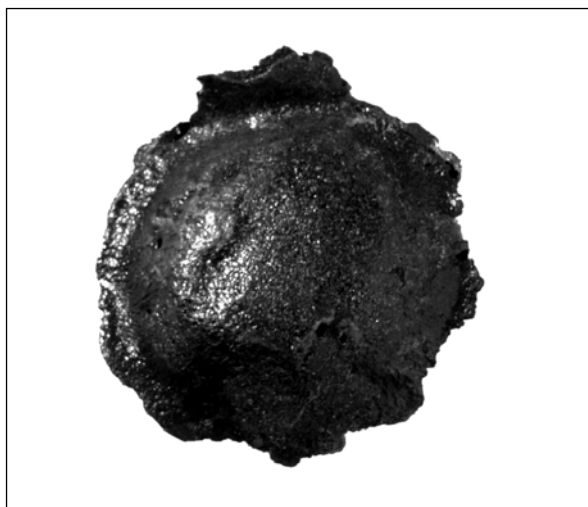
5. kép. Bronz bulla fele. Ltsz. 54116 (Kat. A/8)

6. kép. Bronz bulla (?) fele. Ltsz. 54211 (Kat. A/9)

7. kép. Bronz bulla. Ltsz. 61.1.13 (Kat. A/12)

8. kép. Bronz bulla. Ltsz. 82.10.29 (Kat. A/16)

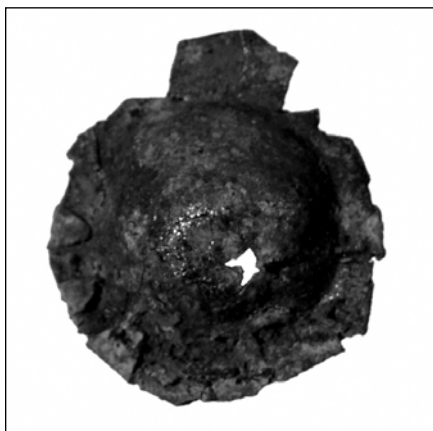
9. kép. Bronz bulla torquesre fűzve. Ltsz. 84.4.312/a. (Kat. A/17)

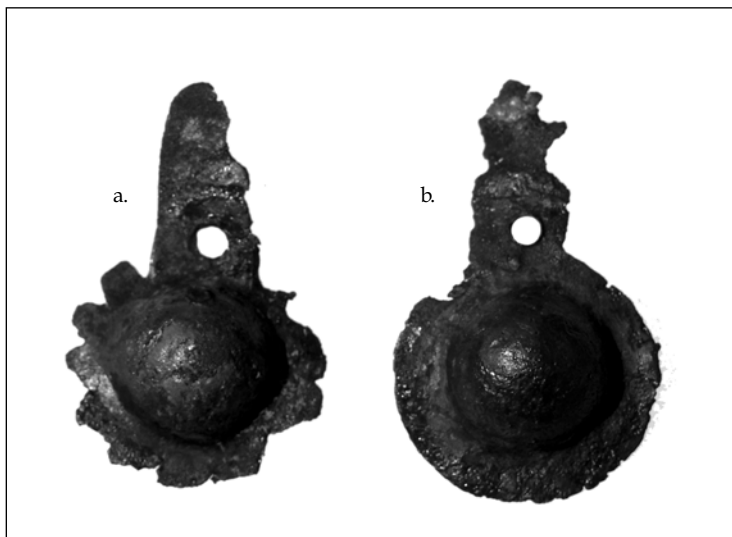
10. kép. Bronz bulla. Ltsz. 87.2.44. (Kat. A/19)

11. kép. Bronz bulla fele. Ltsz. 88.4.32. (Kat. A/20)

12. kép. Bronz bulla. Ltsz. 88.4.57 (Kat. A/21)

13 a-b. kép. Bronz bulla elő és hátlapja. Ltsz. 88.4.137 (Kat. A/22)

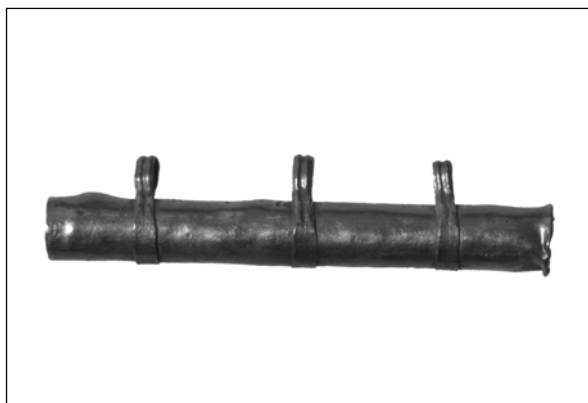
14. kép. Bronz bulla. Leltározatlan. (Kat. A/23)

15. kép. Bronz bulla. Leltározatlan. (Kat. A/25)

16. kép. Arany amulettkapszula. Ltsz. 51364. (Kat. B/1)

17. kép. Arany amulettkapszula. Ltsz. 51462. (Kat. B/2)

18. kép. Arany amulettkapszula. Ltsz. 51470. (Kat. B/3)